

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน กรณีศึกษาบ้านสุขสมบูรณ์ ตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้

1. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้อาศัยพื้นฐานจากแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางและประกอบการศึกษา เช่น แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน แนวคิดการถ่ายทอดและการเรียนรู้ แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม แนวคิดธุรกิจชุมชนและการตลาด เป็นต้น การศึกษานี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ จึงได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีผสมผสานกัน ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) การสังเกต (Observation) ทั้งวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยผู้ศึกษาได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเองทั้งหมดตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา สามารถสรุปผลการศึกษาตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

5.1.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

- การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล
- การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน
- การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน

5.1.3 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพา ทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

1) ปัจจัยภายในชุมชน

- ผู้นำอาชีพ
- ความต้องการมีรายได้
- ความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของ-
ทรัพยากรธรรมชาติ

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน

- ความต้องการของตลาด
- การส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน
- การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร

5.2 การอภิปรายผลการศึกษา

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ลักษณะทั่วไปของชุมชน

บ้านสุขสมบูรณ์อยู่ในเขตตำบลหนองเสาเล้า อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ชาวบ้านภายในชุมชนอพยพมาจากจังหวัดมหาสารคาม ดังนั้นชุมชนแห่งนี้จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกันมีการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพากันเป็นอย่างดีและมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เช่น การประกอบพิธีกรรมตามประเพณีฮีตสิบสอง-คองสิบสี่ ซึ่งเป็นประเพณีประจำปีของชาวอีสาน ทางด้านอาชีพมีการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ซึ่งมีทั้งการปลูกข้าวและพืชพาณิชย์ รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์และมีการนับถือศาสนาพุทธ ในอดีตชุมชนแห่งนี้มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ต่อมาเมื่อระบบเศรษฐกิจที่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออกเข้ามา ทำให้เกิดสภาพความแห้งแล้ง การเป็นหนี้สิน แต่ชุมชนก็สามารถผ่านวิกฤติมาได้ด้วยดี ซึ่งลักษณะการปกครองจะมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการคุ้มแยกไปเพื่อปกครองดูแลความเป็นอยู่ของคนภายในชุมชน รวมทั้งการติดต่อกับชุมชนภายนอก จึงทำให้ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนในด้านการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อสร้างรายได้แก่ชุมชน มีวิถีคิดและระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่ใช้ในกระบวนการผลิต อันทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรจนเกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินงานพัฒนาใน

หมู่บ้าน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มทอผ้า ซึ่งการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ มีการร่วมมือและความสามัคคีในการทำงานอันส่งผลให้การดำเนินงานต่าง ๆ ประสบผลสำเร็จ

5.1.2 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับบุคคล การถ่ายทอดในระดับนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต กระบวนการผลิตการออกแบบลวดลายและการควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ซึ่งในระดับนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ครอบครัวและเครือข่าย ผู้สูงอายุ ผู้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้ถูกสอนจะเริ่มสะสมประสบการณ์ไปที่ละขั้นและเริ่มฝึกหัดทำเอง โดยอาศัยความสัมพันธ์ในลักษณะของเครือข่ายและความเคารพผู้อาวุโส ใช้วิธีการเรียนรู้จากการทดลองปฏิบัติและบางครั้งเกิดการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ รวมทั้งอาศัยการขัดเกลาทางสังคม ที่สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติจนกลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่ต้องปฏิบัติ ส่วนสื่อที่ใช้ส่วนมากจะเป็นสื่อบุคคล และอุปกรณ์จริงในการทำงานบนเนื้อหาของกระบวนการผลิตเพื่อการสร้างรายได้ รวมทั้งการถ่ายทอดเนื้อหาด้านเทคนิควิธีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระดับชุมชน การถ่ายทอดในระดับนี้จะเรียนรู้และถ่ายทอดในลักษณะกลุ่มทางสังคม ซึ่งแบ่งออกได้เป็น กลุ่มอาชีพ กลุ่มเพื่อน และกลุ่มผู้นำ ซึ่งมีการเรียนรู้ในเรื่องการเลือกสรรวัตถุดิบในการผลิต กระบวนการผลิต การออกแบบลวดลาย รวมทั้งการบริหารงานกลุ่ม โดยผ่านการพบปะแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ใช้วิธีการอบรม การประชุม และเวทีชาวบ้าน เป็นตัวเชื่อมกลุ่มให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สำหรับสื่อที่ใช้ในการสอนนั้นจะเป็นสื่อบุคคล อาศัยความเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกัน รวมทั้งความเคารพผู้อาวุโส เนื้อหาไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน แต่มีเป้าหมายการสร้างรายได้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านระหว่างชุมชน การถ่ายทอดในระดับนี้อาศัยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนจากการศึกษาดูงานในสถานที่ต่างๆ ตลอดจนการเข้ามาศึกษาดูงานของชุมชนรอบนอก และการไปออกร้านจำหน่ายสินค้า ผู้รับการถ่ายทอดมีโอกาสได้เรียนรู้ระบบการตลาด และมีโอกาสได้เรียนรู้การออกแบบผลิตภัณฑ์และพัฒนาตนเองซึ่งภายในกลุ่มมีการติดต่อสัมพันธ์กันเรื่อยมา อาศัยบุคคลเป็นสื่อในการพบปะพูดคุย การเรียนรู้ระหว่างชุมชนนี้ เกิดจากการอบรม การประชุม ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นแล้วนำมาพัฒนางานของตนได้ สำหรับเป้าหมายในการถ่ายทอดนั้นเพื่อเป็นการสร้างรายได้และเป็นการ

เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ตลอดจนการพบปะพูดคุยกันในเรื่องปัญหาในด้านต่างๆ เช่น วิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ และการตระหนักถึงการขาดแคลนวัตถุดิบในกระบวนการผลิต

5.1.3 ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพา

ทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน

1) ปัจจัยภายในชุมชน

ผู้นำอาชีพจากชุมชนบ้านสุขสมบุญ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ โดยมีผู้นำอาชีพที่มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนมาก่อน รวมทั้งเป็นบุคคลในท้องถิ่นซึ่งได้รับผลกระทบจากความล้มเหลว ในการพึ่งพิงระบบตลาดจากภายนอกชุมชน ผู้นำจึงเกิดแนวคิดริเริ่มในการที่จะสร้างรายได้แก่ชุมชน โดยอาศัยการผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติผสมผสานกับความรู้ดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติในชีวิตประจำวัน แล้วปรับเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อการจำหน่าย โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อขอความช่วยเหลือด้านวิทยาการความรู้ใหม่ๆ เข้ามาเสริมความรู้ดั้งเดิมของชุมชน โดยเฉพาะการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในกระบวนการผลิต ความรู้เหล่านี้ผู้นำได้มาจากการอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้และการปฏิบัติจริง ตลอดจนจากการที่ได้มีโอกาสเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ และนำความรู้ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เข้ามาถ่ายทอดให้กับเพื่อนสมาชิกในชุมชน ได้เรียนรู้และปฏิบัติจริง มีการสอดแทรกเนื้อหาและวิธีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการดูแลรักษาแหล่งวัตถุดิบในการผลิตแก่สมาชิก รวมทั้งการเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

ความต้องการมีรายได้ ถือเป็นเป้าหมายของชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการดำรงอยู่ของชาวบ้าน อันเป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นที่มาของรายได้ในอดีตที่ชาวบ้านอาศัยรายได้ที่มาจากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว เพื่อนำไปใช้ในการชำระหนี้และเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาตินั้น เป็นเนื้อหาของการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เกิดจากการที่ชาวบ้านสุขสมบุญได้เริ่มตระหนักในการให้ความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในกระบวนการผลิต ซึ่งอาจเกิดภาวะขาดแคลนในอนาคต และหากทรัพยากรในการผลิตไม่เพียงพอ ก็ต้องมีการสั่งซื้อและอาจทำให้กิจกรรมนั้นไม่อาจดำเนินการต่อไปได้ จึงได้มีการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้เทคนิคในการผลิต อันทำให้เกิดการพัฒนาความรู้เดิม เกิดเป็นความรู้ใหม่ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น การปรับ

เปลี่ยนจากการใช้เปลือกไม้ในการย้อมอย่างเดิยวมาเป็นการใช้ส่วนอื่นของต้นไม้ เช่น การเปลี่ยนมาใช้ใบไม้ และดอกไม้ที่ร่วงแทนการใช้เปลือก โดยคำนึงถึงวัตถุดิบที่มีอยู่ปริมาณมากและต้นไม้สามารถสร้างส่วนนั้นเพิ่มในระยะเวลาไม่นานได้ ตลอดจนการใช้วัตถุดิบในการช่วยติดสี เช่น การใช้เกลือ และซีเถ้าจากการเผาเปลือกไม้ รวมทั้งปรับเปลี่ยนเทคนิคในขั้นตอนการผลิตโดยเฉพาะการเคี่ยว การต้มโดยใช้เวลาให้นานกว่าเดิม เพื่อลดอัตราการใช้ปริมาณเปลือกไม้

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน

ความต้องการของตลาด ในความต้องการของตลาดจะเป็นตัวที่กำหนดเนื้อหาและเป้าหมายที่มากกว่าวิธีการแต่จะเป็นตัวเร่งทั้งปริมาณ การควบคุมและคุณภาพ จากการศึกษาพบว่า ผลผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสินค้าเป็นลักษณะของกลุ่มตลาดที่มีการเจาะจง ซึ่งเน้นเฉพาะกลุ่มผู้บริโภคที่มีรายได้สูง และกลุ่มผู้ที่นิยมการใช้ผ้าย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่มีความเหนียวแน่นในการใช้ผ้าประเภทนี้ สำหรับสถานที่จัดจำหน่ายจะมีทั้งตลาดภายในประเทศและภายนอกประเทศ สำหรับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์นั้นมีการดำเนินการโดย การเปิดร้านขายปลีก อาศัยตัวแทนจำหน่าย และร้านค้าต่างๆ โดยเฉพาะการออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ทำให้ชาวบ้านมีโอกาสได้เรียนรู้ภาวะการตลาดจากภายนอก จากการขึ้นลงของราคาของผลิตภัณฑ์เมื่อเทียบกับสินค้าชนิดเดียวกันของกลุ่มอื่นๆ และในด้านการตลาดนั้น พบว่า การตลาดของผลิตภัณฑ์จะส่งผลให้ชุมชนมีการผลิตสินค้าในจำนวนที่จำกัด จึงทำให้จำนวนการใช้ทรัพยากรในการผลิตค่อนข้างจำกัด

สำหรับการส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน สุขสมบูรณ์ ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ในด้านเนื้อหาและสื่อที่นำความรู้สมัยใหม่ที่ไม่มีในชุมชน ได้แก่ การจัดฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงานในที่ต่างๆ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาสินค้า การตลาด โดยการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในวิธีการใช้ทรัพยากรอันทำให้เกิดเป็นเครือข่ายการผลิต ประกอบด้วย กลุ่มผู้ผลิตผ้าย้อม กลุ่มผู้ผลิตเส้นด้าย กลุ่มผู้ผลิตผ้าทอย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งจะเน้นให้ชุมชนมีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ทั้งการใช้สื่อในการแลกเปลี่ยนความรู้ในระหว่างชุมชน ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม

การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร เป็นสื่อที่นำความเจริญทางด้านความรู้จากภายนอกชุมชน และการติดต่อกับชุมชนรอบนอก ซึ่งทำให้ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากภายนอกได้ง่าย เช่น การเดินทางเข้าร่วมประชุม การฝึกอบรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่เกิดขึ้นจาก

การศึกษาดูงาน จากการได้พบ ได้เห็น ได้พูดคุยกับผู้ที่อยู่ในอาชีพเดียวกัน อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่มธุรกิจชุมชน ให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านการผลิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ได้เป็นอย่างดีเหมาะสม

5.2 การอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาครั้งนี้ สะท้อนภาพของลักษณะการดำรงชีวิตของชาวชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ แต่มีระบบการจัดการที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดในเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาในเรื่อง การดำเนินธุรกิจชุมชนอันเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน รวมทั้งการได้รับการส่งเสริมความรู้จากองค์กรภายนอกชุมชน อันทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดในเนื้อหาที่เกี่ยวกับ การบริหารจัดการกลุ่ม กระบวนการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับ ยาวลักษณะ อภิชาติวัลลภ และคณะ (2542) กระบวนการเรียนรู้ในชนบทจะมีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา ความรู้ในชนบทจึงมีลักษณะผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้แผนใหม่ จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบทบาทอย่างมากในการเสริมสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่มีพื้นฐานทางคุณค่าและวัฒนธรรมของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชาวชนบทเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในบริบทของการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาและปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเองและของชุมชนให้ดีขึ้น ดังนั้นการเรียนรู้ การปรับตัวจึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไม่แยกจากกัน กล่าวคือ เมื่อเผชิญปัญหา ชาวชนบทจะหาทางแก้ไขโดยการคิดสรรวิธีการที่ตนเองเคยรับถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ขณะเดียวกันอาจทดลองวิธีการที่รับมาจากสื่อหรือวิธีการแผนใหม่ด้วย การเรียนรู้ของชาวชนบทจึงเป็นการเรียนรู้และทดลองอย่างมีเป้าหมายและเกิดขึ้นในบริบทที่เป็นจริง

การได้รับความรู้จากภายนอกทำให้เกิดการพัฒนาความรู้ในการใช้ทรัพยากรในชุมชน โดยเฉพาะการเลือกสรรวัตถุดิบในกระบวนการผลิตให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น สอดคล้องกับงานของถนอม ต๊ะหล้า (2543) การศึกษาหรือการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของชุมชนมิได้ถูกผูกขาดโดยสถาบันใดสถาบันหนึ่ง การสืบทอดความรู้ในการดำรงชีวิต ระบบการผลิตที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชน เหล่านี้เป็นความรู้ที่ครอบครัวและชุมชนมีระบบการถ่ายทอด เรียนรู้ เพื่อคงไว้ซึ่งความยั่งยืนของชุมชน สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนนั้นได้มีการถ่ายทอดในระดับบุคคล โดยครอบครัวจะเป็นผู้ถ่ายทอดให้ใช้วิธีการกลุ่มเกลาทางสังคม และใช้สื่อบุคคลรวมทั้งอุปกรณ์จริงในการผลิต เริ่มตั้งแต่กระบวนการผลิตไปจนกระทั่งเสร็จชิ้นงาน สอดคล้องกับ ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ (2535) ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทที่

สำคัญจะเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีการสอนและการปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้และประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญ แล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นต่อไป สอดคล้องกับ เสถียร จันทะ (2542) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นความรู้ในการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร ภูมิปัญญาดังกล่าวมีการเรียนรู้ การถ่ายทอดและการปรับตัวท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยผ่าน ครอบครัว เครือญาติ และหมอพื้นบ้านที่มีการใช้ประโยชน์ และสอดคล้องกับ Udom Kerdpibule, Manat Suwan, and Adri Kater (1999) ที่ศึกษาพบว่า ลักษณะการถ่ายทอดงานหัตถกรรม โดยภาพรวมจะมีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผู้เฒ่า ผู้แก่ กลุ่มผู้นำ นักพัฒนาเอกชน จะมีการถ่ายทอดแก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน คนในหมู่บ้าน ตลอดจนผู้ที่สนใจ โดยมีการถ่ายทอดตั้งแต่เริ่มกระบวนการผลิต จนกระทั่งเสร็จชิ้นงานทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญและประสบการณ์

การที่ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยการศึกษาดูงาน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ใหม่ๆ รวมทั้งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ การเลือกสรรวิถีดุติบวมทั้งการตระหนักถึงความขาดแคลนรวมทั้งปัญหาต่างๆ ในกระบวนการผลิต สอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายการเรียนรู้ของ วันชัย ตันศิริ (2536) ได้กล่าวถึงหลักสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้คือ การประสานสัมพันธ์อย่างมีพลวัตขององค์ประกอบหรือหน่วยต่างๆ ที่มีอยู่ภายในเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งมีหลักการที่สำคัญคือ การกระตุ้นความคิด การใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพูนขีดความสามารถของบุคคลในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสม สำหรับการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยาการสากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ทั้งของบุคคลและชุมชนเกี่ยวกับความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการปรับใช้วิทยาการสากลให้เหมาะสมกับการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ในเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ทุกฝ่ายพึ่งพาซึ่งกันและกัน สามารถทราบถึงความเคลื่อนไหวของกันและกัน การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ งบประมาณ เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ สามารถใช้ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันเพื่อการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและลดความซ้ำซ้อนและสูญเปล่าให้มากที่สุด

การผลิตเพื่อธุรกิจชุมชนนี้ โดยปกติแล้วจะมีผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่า ต้นไม้ ในกรณีการใช้เปลือกมาทำสีย้อมผ้าและการขยายพื้นที่ทำกินเพื่อปลูกฝ้ายและต้นพืชอื่นๆ ดังที่ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2541) ได้ศึกษาไว้ว่า ผลกระทบของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงธุรกิจต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคเหนือตอนบน พบว่า ผลของการจัดองค์ประกอบโครงสร้างความรู้ด้านการจัดการแกะสลักไม้และการตลาด มิได้ถูกโยงเข้าหาความรู้และทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นขาดการบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศ แต่เป็นการใช้วัตถุดิบมาผลิตจนขาดความตระหนักถึงสภาพสูญเสียและหมดเปลืองของทรัพยากร ส่งผลกระทบย้อนกลับสู่สภาพมลพิษ ดินฟ้า อากาศ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางภาคเหนือตอนบน ซึ่งการศึกษาของอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ เป็นการแกะสลักหัตถอุตสาหกรรมที่มีจำนวนมากและเชิงธุรกิจพันล้าน จึงก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรอย่างมาก จากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการใช้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการผลิตหัตถกรรมขนาดย่อมของครัวเรือน ซึ่งไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและชาวบ้านได้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในกระบวนการผลิตอย่างชาญฉลาด และเกิดความตระหนักในการสูญเสียของทรัพยากร ซึ่งถ้าคนตระหนักในด้านสิ่งแวดล้อมแล้วการทำลายทรัพยากรธรรมชาติคงมีน้อยลง ดังการศึกษาของ สุวารีย์ วงศ์วัฒนา (2535) ที่ศึกษาพบว่า ความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากการดำเนินธุรกิจชุมชนนี้เป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้แก่ชุมชน สอดคล้องกับ พัชรินทร์ ลากานันท์ (2539) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในเรื่องกิจกรรมการทอผ้าฝ้ายอมสีธรรมชาติกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งของการพัฒนาที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมนี้ไม่เพียงแต่สร้างรายได้ให้กับผู้หญิงและครอบครัว ยังเป็นสื่อในการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงและองค์กรผู้หญิงในชนบทอีสาน รวมทั้งเป็นสื่อในการส่งเสริมการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ซึ่งไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และก่อปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเปิดโอกาสให้แม่บ้านได้ฝึกทักษะในการประกอบธุรกิจ โดยดำเนินการในรูปธุรกิจชุมชนที่มีสมาชิกแม่บ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมถือหุ้น และร่วมบริหารจัดการ ภายใต้เงื่อนไขด้านสภาพทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมและทิศทางการพัฒนา โดยฟื้นฟูพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อเป็นสื่อในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เนื่องจากชุมชนมีรายได้จากกระบวนการผลิต จึงทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ สอดคล้องกับลำแพน จอมเมือง (2540) กล่าวถึง ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีความ

เข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน คือ เศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งเมื่อมีความมั่นคงก็จะส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนได้ โดยมีธุรกิจชุมชนเป็นปัจจัยที่พัฒนาเศรษฐกิจ การที่ชุมชนมีองค์กรที่สามารถดำเนินธุรกิจและส่งผลประโยชน์ให้คนในชุมชนในระยะยาวและยั่งยืน ทำให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างเป็นปกติสุข และสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เหมาะสมกับคนในท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นไปด้วย

5.3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเชิงธุรกิจชุมชน ซึ่งจากผลการศึกษาพอสรุปข้อเสนอแนะดังนี้

1) ควรมีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในระบบและนอกระบบโรงเรียน เพื่อเป็นการจรรโลงการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้า และให้เห็นคุณค่าโดยมีการจัดหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มเข้าไปในรายวิชาเรียน

2) ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนและชาวบ้านในชุมชนมีแต่งกายแบบพื้นบ้าน โดยเลือกวันใดวันหนึ่งในรอบสัปดาห์ เพื่อเป็นการนำहतถกรรมพื้นบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน

3) การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ให้มีความคงทนต่อการขัดถูและการตกของสี โดยการส่งเสริมความรู้ในเรื่องเพาะพันธุ์กล้าไม้ และปรับปรุงคุณภาพของพันธุ์พืชที่ให้สี ซึ่งจะเป็นการเสริมความรู้ในส่วนที่ขาดหายไปของชุมชน

4) ในการจัดการเรียนการสอนทั้งในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียนและตามอัยาศัยในชุมชน โดยเฉพาะระหว่างกระบวนการทอผ้าควรให้ความรู้ ความตระหนักถึงการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการเชิงธุรกิจที่เชื่อมโยงและเอื้อกัน เพื่อความยั่งยืนของระบบนิเวศ

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรจะศึกษาในเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรพืชที่ให้สีย้อมตามธรรมชาติ ซึ่งศึกษาในกลุ่มแพรวพรรณซึ่งเป็นกลุ่มแม่ข่ายใหญ่ของบ้านสุขสมบูรณ์ จะทำให้มองเห็นภาพกว้างในเรื่องการจัดการทรัพยากรพืชที่ให้สีย้อมของชนบทภาคอีสาน เนื่องจากผู้หญิงเป็นผู้มีบทบาทในการคัดเลือกและแสวงหาพืชที่ให้สีย้อมมาทำการปลูก อันจะส่งผลต่อการเพิ่มจำนวนพืชและส่งเสริมความหลากหลายทางชีวภาพต่อไป